

2. OSOBA JAKO PERSONIFIKOVANÁ JEDNOTA ZÁJMŮ

2.1 Úvodem

Proč existuje člověk? Možná proto, aby používal svůj rozum, a tedy jednal. Předmětem zájmu právní vědy však není člověk, nýbrž osoba. Právní věda (pokud má být vědou, a nikoli teologií) nemůže odpovědět na otázku, co je člověk a proč existuje. Právní věda si také neklade otázku, proč existuje člověk, nýbrž proč existuje osoba. Odpověď na ni není zase tak složitá: osoba – fyzická³, a tím spíše i právnická – je právní konstrukcí, jejímž účelem je vytvořit nositele práv a povinností, proto je také každé osobě přiznána právní osobnost.

Jednoduchá odpověď na otázku, co dělá z člověka osobu, zní: právní osobnost. Tato odpověď je však až příliš jednoduchá, neboť nijak nevysvětluje, jak je možné, že může být právní osobnost člověku jednou přiznána a jednou zase odeprána. To lze dobře demonstrovat na právním postavení člověka, který by z dnešního hlediska za osobu považován nebyl, tj. na otrokovi, na kterého dnes většinou hledíme jako na pouhou věc a objekt právních vztahů (mnohem přesnější je uvažovat o „osobě otroka“ nikoli jako o pouhém objektu, nýbrž jako o povinnostním subjektu).⁴ Právní osobnost jakožto potenciální způsobilost k nabývání práv totiž umožňuje člověku nabývat taková práva, jaká sám chce, resp. taková, která všem osobám dovoluje nabývat právní řád. Právě díky tomu je svobodný člověk osobou, a je tak opakem otroka.⁵ Svoboda

³ K tomu viz Kelsen: „The physical (natural) person is, thus, no natural reality but a construction of juristic thinking. It is an auxiliary concept that may but need not necessarily be used in representing certain – not all – phenomena of law. Any representation of law will always ultimately refer to the actions and forbearances of the human beings whose behavior is regulated by the legal norms.“ [KELSEN, H. *General Theory of Law and State*. New Brunswick (USA): Transaction Publishers, 2007, s. 96.]

⁴ BERAN, K. *Persona servilis*. In: BĚLOVSKÝ, P., STLOUKALOVÁ, K. (eds.) *Caro Amico: 60 kapitol pro Michala Skřejpka aneb Římské právo napříč staletími*. Praha: Auditorium, 2017, s. 57–65.

⁵ Proto také není přesné chápat otroka jako pouhou věc. „Otrok“ byl totiž v římském právu označován a zřejmě i chápán nejen jako věc (tj. jakožto *res corporales*), nýbrž i jako osoba. To, v čem se otrok odlišoval od obvyčejné věci, spočívá právě v tom, že byl člověkem, a to, co dělá člověka člověkem a odlišuje jej od zvířete, je jeho rozum ve spojení s vůlí. Rozum člověka, který je otrokem, umožňoval, aby rozlišil, jaké má povinnosti, a posoudil, jaká ho v případě, že je nebude dodržovat, stihne sankce. Právě proto je namístež uvažovat o „osobě otroka“ nikoli jako o pouhém objektu, nýbrž jako o povinnostním subjektu.

osoby se jinými slovy projevuje v tom, že právní řád chrání její právo autonomně stanovit vlastní zájmy a tyto zájmy pak promítnout do práv, kterými bude dotyčná osoba disponovat. „Právě proto, že zájmy otroků nebyly považovány za hodné právní ochrany, nebyli ani otroci považováni za subjekty práva.“⁶ Status otroka znamenal, že otrok směl mít pouze takové zájmy, které spočívaly v plnění heteronomně stanovených povinností.⁷ Právní postavení otroka tak mnohem spíše vystihovalo tvrzení, že právní osobnost otroka byla odvozena od osoby jeho pána, než tvrzení, že otrok žádnou právní osobnost neměl.⁸

Právní osobnost člověka tak není ničím jiným než vymezením právního statusu člověka. Statusu, který mu umožňuje nebo ho naopak omezuje v tom, aby sledoval své vlastní zájmy. Proto lze také – jak podotýká Ostheim – chápat každou osobu jako personifikovanou jednotu (lidských) zájmů. Každá osoba proto musí vykazovat dva atributy: právní způsobilost a způsobilost jednat. „Právní způsobilost (*Rechtsfähigkeit*) pak znamená alespoň potenciální způsobilost být nositelem práv a povinností. Tato potence se pak projevuje v možnosti samostatně sledovat a vytvářet právní vztahy za účelem dosažení právem aprobevaných zájmů. Způsobilost k právnímu jednání naproti tomu spočívá na zcela jiném základě. Podkladem způsobilosti jednat již není jednota chráněných zájmů, nýbrž jí je způsobilost této jednoty učinit si vlastní úsudek, tedy schopnost mít vlastní vůli a jejím prostřednictvím vstupovat do právních vztahů.“⁹ Způsobilost jednat tak úzce souvisí s právní způsobilostí jako takovou, neboť schopnost být subjektem bez možnosti jednat a tedy navazovat právní vztahy je sama o sobě bezúčelná.“¹⁰

Každá osoba v právu tak musí být jednak vybavená právní osobností, zároveň však musí být též způsobilá právně jednat a reálně tak nabývat práva a povinnosti.

⁶ OSTHEIM, R. *Zur Rechtsfähigkeit von Verbänden im österreichischen bürgerlichen Recht*. Wien: Manz, 1967, s. 11.

⁷ Z toho také plyne, že ve faktickém stavu otroctví mohou být i lidé, kteří mají formálně status přirozené osoby. Jejich faktická situace však znamená, že k uhájení holého života či živobyetí musejí sledovat cizí zájmy, a to aniž by měli reálnou možnost být i jen pomyslet na zájmy vlastní. K tomu, abychom viděli, že se určití lidé mohou fakticky v takovém stavu nacházet, není nutné vracet se příliš daleko do minulosti. Jakkoli nacismus nijak nezměnil § 1 BGB, reálně rozlišoval na národním principu a tuto diferenciaci také předpokládal v návrhu národního občanského zákoníku. (K tomu srov. BYDLINSKI, F. Die „Person“ im Recht. In: KALSS, S., NOWOTNY, CH., SCHAUER, M. (eds.) *Festschrift Peter Doralt zum 65. Geburtstag*. Wien: Manz, 2004, s. 82.)

⁸ Z tohoto hlediska mám za to, že nebyl zase tak propastný rozdíl mezi otrokem a dalšími osobami, které byly podrobeny patrimoniu, tj. moci *patera familias*. Ta se totiž vztahovala nejenom na věci, tj. také otroky, ale i na příslušníky jeho rodiny. Vůli všech těchto osob *alieni iuris* tak lze zřejmě považovat za prostředek, jímž byla vyjadřována vůle *patera familias*. Osoba otroka tak vlastně znamenala rozšíření právní osobnosti *patera familias*. Vůle otroka totiž nebyla relevantní z hlediska nabývání práv, která by náležela tomuto otrokovi jako samostatné osobě. Vůle otroka však byla a mohla být relevantní z hlediska osoby, pod jejíž moc tento otrok spadal.

⁹ FRINTOVÁ, D., FRINTA, O. Obecně o subjektech občanského práva. In: DVOŘÁK, J., ŠVESTKA, J., ZUKLÍNOVÁ, M. *Občanské právo hmotné. Svazek 1. Díl první: Obecná část*. 2. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016, s. 215 a násl.

¹⁰ OSTHEIM, R. *Zur Rechtsfähigkeit von Verbänden im österreichischen bürgerlichen Recht*. Wien: Manz, 1967, s. 28–29.

Problém je však v tom, že se v právu vyskytují osoby, které nemají vlastní rozum a vůli, a je tedy otázkou, jak je možné, že mohou vstupovat do právních vztahů a nabývat tak subjektivní práva a povinnosti. Právě vysvětlení této otázky je cílem této kapitoly. Jestliže chceme pochopit, jak je možné, že nesvéprávná osoba bez rozumu a vůle právně jedná, potom je třeba nejprve vysvětlit, co je to vlastně vůbec „jednání“ a čím se liší od „právního jednání“. K tomu je třeba zodpovědět otázku, co je účelem „jednání“ a čím se liší od účelu právního jednání. Na to pak logicky navazuje i otázka, kdo může „právně jednat“ a jakým způsobem je zabezpečeno, že právně jednat může i nesvéprávná osoba bez rozumu a vůle.

2.2 Co je to právní jednání

Sama skutečnost, že právní řád přiznává osobě právní osobnost jakožto „způsobilost mít v mezích právního řádu práva a povinnosti“ (§ 15 obč. zák.), ještě vůbec neznamená, že by osobě určitá soukromá práva náležela. Ze způsobilosti k právům plyne pouze tolik, že jí určitá práva a povinnosti náležet mohou. Jestliže však mají osobě náležet práva a povinnosti, potom musí zároveň existovat i způsob, kterým práva a povinnosti osoba nabývá. Právní osobnost je tak z hlediska nabytí práva podmínkou nutnou, nikoli však dostatečnou. Jak podotýká Boguszak, „k tomu[,] aby subjekt měl určitá subjektivní práva a povinnosti, musí být právní titul“.¹¹ Každá osoba v právu tak musí disponovat nejen právní osobností, nýbrž i způsobilostí „způsobovat“ vznik právních titulů. Zřejmě nejobvyklejším a také nejčastějším způsobem nabytí subjektivních práv a povinností je právě „právní jednání“.¹² Každá osoba v právu tak musí být způsobilá tak či onak právně jednat.

Jestliže chceme pochopit, co je to „právní jednání“, je třeba nejprve vyjasnit, co je vlastně vůbec samo „jednání“. Mým apriorním východiskem je přitom tvrzení, že jednat může pouze člověk a zároveň že ne všechno, co člověk navenek dělá, je jeho jednáním.¹³ Z toho důvodu je třeba rozlišovat na straně jedné mezi faktickým „chováním“ člověka a na straně opačné jeho „jednáním“.¹⁴ Podle čeho však lze rozlišit,

¹¹ BOGUSZAK, J., ČAPEK, J., GERLOCH, A. *Teorie práva*. Praha: ASPI, 2004, s. 135.

¹² Je sice pravda, že subjektivní práva lze nabývat i jinak než právním jednáním, tj. typicky na základě právních událostí, takové právní události jsou však většinou také spojeny s čímsi, co záleží na rozumu a vůli nějakého člověka. Mám na mysli například dobrou víru v případě vydržení. Dobrá víra je totiž bez subjektivního prvku člověka, kterému musí být v konečném důsledku přičítána, jen stěží myslitelná.

¹³ Z hlediska dalších úvah není podstatné zamýšlet se nad tím, zdali můžeme uvažovat o jednání v případě tzv. umělé inteligence, a stejně tak není podstatné, zdali lze o jednání uvažovat u zvířat. Je tomu tak proto, že kritériem jednání je pro mne „zájem člověka“, který nemůže mít ani zvíře, ani umělá inteligence.

¹⁴ K tomu viz Boguszak: „Protiprávní stav však může být podle okolností způsoben i chováním toho, kdo není schopen své jednání ovládnout nebo posoudit jeho důsledky. (Oproti tomu protiprávní jednání, včetně nezaviněného, je chování vědomé a volní.)“ (BOGUSZAK, J., ČAPEK, J., GERLOCH, A. *Teorie práva*. Praha: ASPI, 2004, s. 134.)

kdy člověk jedná a kdy se naopak pouze nějak „chová“, tj. nejedná? Rozdíl mezi chováním a jednáním člověka vidím v tom, že jednání je vědomé, a tedy rozumem korigované chování, zatímco chování je pouhým nevědomým projevem, který se navenek tak či onak manifestuje. Jestliže člověk vědomě jedná, potom ví, co dělá, a pokud ví, co dělá, musí svým jednáním sledovat dosažení nějakého cíle, resp. účelu. Účel, o jehož dosažení člověk usiluje, přitom vyjadřuje jeho zájem. Co je zájmem člověka, je však podmíněno právě rozumovou úvahou. Sledování zájmu je tak vědomé, zatímco následování instinktu je nevědomé.

Zároveň je třeba připustit, že jednání člověka nemusí být vždy racionální a pozorováno zvnějšku může vyhlížet jako jednání, které poškozují jeho vlastní zájmy. Jak je tedy možné, že člověk je velmi často veden svým nevědomím (svými instinkty), a přesto se má většinou za to, že jedná? Odpověď na tuto otázku je zároveň odpovědí na otázku, čím se liší a v čem jsou člověk a zvíře stejní. Jak člověk, tak zvíře mají instinkty. Tvrdit, že člověk (také) nesleduje svůj instinkt, zřejmě není pravdivé. Člověk se však liší od zvířete (alespoň se má za to) tím, že má rozum. Rozum člověka tak může být alespoň potenciálně korektivem jeho nevědomého, resp. instinktivního chování. Proto také právo vychází z toho, že každý člověk má rozum, což se navenek projevuje jeho jednáním, a nikoli pouhým nevědomým chováním. Ze stejných důvodů se má v právu obvykle za to, že teprve pokud člověk pozbude rozumu, a není tak schopen rozpoznávat, co činí, potom se jeho chování nepovažuje za jednání. Stejně tak se za jednání nepovažuje jednání člověka, který sice rozum má, avšak ve chvíli, kdy jedná, jej není schopen použít, neboť se není schopen ovládnout (tj. jedná v afektu).¹⁵ Jde o pouhé chování, které je analogické k chování zvířat. Člověk, který se nějak „chová“, aniž by jednal, je považován za nepřičetného. Chování takového člověka proto obvykle nejsou přiznávány právní následky. Výjimka však potvrzuje pravidlo.¹⁶

Lze tedy uzavřít, že jednání je účelově zaměřené chování, u kterého můžeme rozlišit (i) vnější projev vůle, kterým je chování (to může být komisivní nebo omisivní), a (ii) rozumem stanovený účel, který toto chování sleduje. Faktickým předpokladem každého jednání je tedy člověk, který disponuje rozumem a vůlí.

Právní jednání se od „jednání“ odlišuje především svým účelem. Účelem právního jednání je vznik subjektivního práva (nebo povinnosti). Subjektivní právo však není ničím jiným než prostředkem k uspokojení zájmu. Společným znakem jak jednání v obecném slova smyslu, tak právního jednání je uspokojení zájmu. Z toho plyne, že při vzniku subjektivního práva musí být vždy (alespoň hypoteticky) přítomna intelektuální složka, která vyhodnocuje, zdali je vznik subjektivního práva pro subjekt výhodný, zdali to má chtít, zdali to vyjadřuje jeho „zájem“. V případě právního

¹⁵ Vycházím přitom z dikce § 24 obč. zák., podle něhož je předpokladem odpovědnosti nikoli pouhé faktické „chování“, nýbrž jednání, které je člověk „s to posoudit a ovládnout“. Z toho *a contrario* vyvozuji, že tam, kde člověk není „s to posoudit a ovládnout“ své jednání, tam ani nejedná.

¹⁶ K tomu viz § 2920 odst. 2 obč. zák., který stanoví: „Nebyl-li nezletilý, který nenabyl plné svéprávnosti, nebo ten, kdo je stížen duševní poruchou, způsobilý ovládnout své jednání a posoudit jeho následky, má poškozený právo na náhradu, je-li to spravedlivé se zřetelem k majetkovým poměrům škůdce a poškozeného.“

jednání musí navíc jednající vzít v úvahu i to, zdali je vůbec vznik určitého subjektivního práva možný s ohledem na objektivní právo. Vycházím přitom z pozitivistické koncepce, podle které může subjektivní právo vzniknout pouze tehdy, pokud to umožňuje právo objektivní. V souladu s Kelsenem tak lze z normativního hlediska pohlížet na právo jako na řád, který je určen k donucování vztahujícímu se k lidskému jednání.¹⁷ Ostheim však v této souvislosti správně doplňuje, že jakkoli se donucení může vztahovat pouze na vnější lidské chování, „z hlediska motivace tohoto chování lze právo označit jako řád vztahující se ke sledování lidských zájmů, který je vybavený donucovací mocí“. Z toho plyne, že tento řád již implicitně obsahuje hodnocení předpokládaných zájmů svých jednotlivých subjektů.¹⁸ Právní řád tak může rozlišovat zájmy, které považuje za žádoucí a nutné, a tedy přikázané. Zároveň na druhé straně bude rozlišovat zájmy, jejichž uspokojování je nežádoucí, nechtěné – a tedy zakázané.¹⁹ Kromě těchto dvou vyhraněných polarit však právní řád zná i zájmy, jejichž uspokojování je z hlediska práva indiferentní, tudíž je ponecháno na samých účastnících, zdali tyto zájmy budou sledovat. Jednání, které se těchto zájmů bude týkat, bude jednáním dovoleným, tedy ani přikázaným, avšak ani zakázaným.²⁰

K odpovědi na otázku, zdali dosažení určitého zájmu jednající skutečně chce a zároveň zdali je dosažení takového zájmu v podobě subjektivního práva právem dovoleno, je nutný rozum. Sám o sobě však nestačí. K rozumu musí přistoupit i vůle. V každém dovolení je zahrnuta i možnost dovolení, resp. oprávnění nevykonat.²¹ Na rozdíl od plnění povinnosti vůle není „nucena“ k tomu, aby využila oprávnění, které jí právo poskytuje.²² Vůle, která není nucena k tomu, aby způsobila vznik subjektivního práva, tak musí být silnější než v případě vůle, která plní povinnost nebo vyžaduje splnění práva.²³

¹⁷ KELSEN, H. *Reine Rechtslehre*. 2. Auflage. Wien: Deuticke, 1960, s. 31.

¹⁸ OSTHEIM, R. *Zur Rechtsfähigkeit von Verbänden im österreichischen bürgerlichen Recht*. Wien: Manz, 1967, s. 4.

¹⁹ V takových případech dojde k vyřazení jednotlivce z vlastního stanovení jeho zájmů. K takovému vyřazení dojde například při zákazu užívání drog, zákazu sexu, resp. pohlavního styku s rodinnými příslušníky na straně jedné, nebo naopak při povinné vojenské službě jako přikázanému jednání na straně opačné.

²⁰ OSTHEIM, R. *Zur Rechtsfähigkeit von Verbänden im österreichischen bürgerlichen Recht*. Wien: Manz, 1967, s. 5.

²¹ Koncepce subjektivního práva, ze které vycházím, tak ve skutečnosti není ani volní, ani zájmová, nýbrž kombinovaná, která k existenci subjektivního práva potřebuje jak zájem, tak i vůli. S tím souvisí i koncepce nositele subjektivního práva – osoby, která musí být způsobila jak stanovit, co je jejím zájmem, tak svoji vůlí tento zájem naplňovat. K rozlišování zájmové a volní teorie subjektivních práv srov. heslo Rights – The Function of Rights: The Will Theory and the Interest Theory. In: *Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/rights/#2.2> [cit. 2018-07-04].

²² Obdobně konstatování jako pro vznik práva platí i pro splnění práva již existujícího. Jestliže má být totiž „někdo“ způsobilý požadovat splnění „svého“ práva, potom musí být především sám způsobilý rozpoznat, že vůbec nějaké „své“ právo má. Nezbytným předpokladem k tomu je rozum. Rozum však sám o sobě nestačí k tomu, aby dotyčná osoba mohla „požadovat“ splnění svého práva, k tomu je nutná i vůle.

²³ Tím však narážíme na metafyzický problém vzniku právní povinnosti. Rozum, vůle a oprávnění ke stanovení právní povinnosti totiž nelze chápat jako příčinu vzniku právní povinnosti, nýbrž pouze

Lze tedy uzavřít, že právní jednání je typem jednání, jehož účelem je vznik, změna či zánik subjektivního práva. Společným předpokladem jak právního jednání, tak běžného jednání je rozum a vůle člověka. Ten, kdo nemá rozum a vůli, nemůže „jednat“. Z toho by snad mohlo být vyvozováno, že nemůže ani „právně jednat“. Problém je však v tom, že „právní jednání“ není vyhrazeno člověku, nýbrž osobám. Jednat může člověk, právně jednat však může pouze a jen fyzická nebo právnická osoba. Co tedy vlastně znamená právní jednání osob, respektive kdo může právně jednat?

2.3 Kdo může právně jednat

„Právní“ jednání je druhem právní skutečnosti, která předpokládá „jednání“. Je tedy spojena s rozumem a vůlí jednajících osoby. Jestliže je tak účelem každé osoby v právu způsobilost nést práva a povinnosti, potom musí být také každá osoba tak či onak způsobilá práva nabývat a k tomu je vždy třeba rozumu a vůle člověka.²⁴

Z toho by bylo možné vyvozovat, že člověk, který disponuje rozumem a vůlí, musí být způsobilý právně jednat, a je tedy osobou, a naopak člověk, který nedisponuje rozumem a vůlí, není způsobilý právně jednat – a tedy být osobou nemůže. Oba tyto závěry jsou nesprávné. Musíme si totiž uvědomit, že každý člověk, tedy každý z nás, prošel v životě fází, kdy jeho vůle nebyla korigována rozumem, neboť rozum neměl. Člověk, který se narodí, musí mít vůli, jinak by nepřežil. Jedná se však o vůli instinktivní, která není korigována rozumem. Pokud by totiž člověk, který se narodí, začal „rozumovat“ o tom, co má a nemá dělat, je téměř jisté, že by nepřežil. Právo musí s touto faktickou daností počítat, a musí se tak vyrovnat se situací člověka, který

---

jako sám o sobě nedostatečný předpoklad. V případě, že by rozum, vůle a oprávnění byly příčinou vzniku právní povinnosti, pak by tato povinnost vznikala z kauzální nutnosti jako příčina a povinnost jako následek. Tak tomu ale není. Předpokladem vzniku právní povinnosti je to, že někdo je rozumově a právně způsobilý něco chtít, tedy že má vůli. Jedná se však o podmínku nutnou, nikoli dostatečnou. Ten, kdo chce stanovit nějakou povinnost, musí mít nejen vůli, ale musí zároveň takovou konkrétní povinnost také vyvolat (způsobit). Otázka, zdali je povinnost stanovena, je otázkou svobody vůle a realizace této svobodné vůle. Jedná se proto opět o otázku, kterou nelze prostředky analytické právní filozofie zodpovědět, a proto je třeba ji ponechat nezodpovězenou.

²⁴ Teoreticky by se tak mohlo zdát, že je myslitelná představa osoby, která bude nabývat práva a povinnosti pouze na základě právních skutečností nezávislých na lidské vůli, jako jsou například právní události. Po mém soudu je však i v případě skutečností nezávislých na lidské vůli rozumu a vůle vždy třeba. To lze demonstrovat např. na nabytí zletilosti, a tedy i plné svéprávnosti dosažením 18. roku věku. Pokud by člověk, který dosáhne 18. roku věku, neměl rozum – a tedy ani nevěděl, co je to čas a jeho plynutí, nevěděl by, kolik je mu let, potom by ani neměl možnost rozpoznat, že dosažením 18. roku věku se změnil jeho právní status a je oprávněn k právnímu jednání, ke kterému dříve oprávněn nebyl. Tím nemá být vůbec řečeno, že subjektivní právo nemůže vzniknout nezávisle na lidské vůli. Vždyť i právní osobnost člověka vzniká narozením, a přestože si novorozeně není vědomo toho, že má právní osobnost, ji má. Co tím má být ovšem řečeno, je to, že k tomu, aby jakékoli subjektivní právo mohlo být realizováno, musí být nejprve rozpoznáno, k čemuž je nezbytný rozum. Proto se domnívám, že rozumu a vůle je třeba nejen v případě právního jednání, ale vlastně vždycky, tedy bez ohledu na to, na základě jaké konkrétní právní skutečnosti subjektivní právo vzniká, mění se nebo zaniká.

není způsobilý posoudit, co je jeho zájmem, co smí a co nesmí, protože nemá rozum, který by mu to umožňoval.

Teoreticky lze skutečně uvažovat o tom, že člověk, který nemá dostatečně rozvinutý rozum, nebude považován za osobu. Za tu bude považován až v situaci, kdy rozumu nabude. Takové řešení však nebylo přijato právě kvůli rozlišení statusu člověka, který byl otrokem, od statusu člověka, který otrokem nebyl. Pokud totiž uvažujeme o otrokovi jako o „ne-osobě“, znamená to, že jeho rozum a vůle (i když existuje) nemůže být nikdy relevantní z hlediska jeho vlastního právního jednání. Tím se zásadně liší od člověka, který není otrokem, avšak dočasně (nebo i trvale) nedisponuje rozumem a vůlí. Faktická situace lidského mláděte, které se narodí buď se statutem otrocka, nebo svobodné osoby, se neliší nijak. Ani jedno z těchto dětí nemá rozum, nemůže jednat – a tedy ani právně jednat. Právní status dítěte, které je považováno za osobu, se však liší v tom, že toto dítě jakožto osoba může „potenciálně“ nabývat práva a povinnosti, zatímco otrok nikdy sám pro sebe práva nabývat nemůže. Důvod, proč musí být v současnosti člověk považován za osobu, i když nemá rozum a vůli, opět souvisí s tím, proč byl institut otroctví opuštěn. Považovat člověka za pouhý objekt, tedy cosi, co se svým statutem blíží otrokovi, je morálně nepřijatelné. Právě z těchto důvodů je každý člověk, tedy i ten, který nemá rozum, považován za osobu.

Tím však bylo jen vysvětleno, že jak přítomnost rozumu a vůle automaticky neznamená, že člověku nezbytně nutně musí náležet právní osobnost a naopak, že člověku který nemá rozum a vůli, nelze přiznat právní osobnost – a tedy ani postavení osoby. Právo však zároveň nemůže popřít, že k tomu, aby jakákoli osoba právně jednala, je rozumu a vůle vždy třeba. Dospíváme tak nutně k rozporu. Jak může „právně jednat“ osoba, resp. člověk, který nemá rozum a vůli – a tedy „reálně“ jednat nemůže? A naopak proč člověk, který má rozum a vůli – a tedy nutně jedná (byť jako otrok) –, nemůže sám za sebe²⁵ jednat též právně?

Uspokojivé řešení této otázky předpokládá a vyžaduje rozlišení světa reality (fakticity) a světa normativity tak, jak k němu dospěla ryzí nauka právní.²⁶ Ve světě reality uvažujeme kauzálně. Rozum a vůle člověka jsou příčinou, ze které vyvozujeme jako následek způsobilost jednat. Ve světě normativity však rozum a vůle člověka neznamená příčinu, ze které by kauzálně plynulo, že osoba, která je nezpůsobilá jednat, není způsobilá jednat (také) právně.²⁷ Důvodem pro to však není žádné magické kouzlo,

²⁵ Status otroka nedovoloval nabývat práva, která odpovídají jeho zájmům – otrok totiž smí mít pouze takové zájmy, které spočívají v plnění heteronomně stanovených povinností. Proto také jednání otroka nemohlo být připisováno jemu jakožto osobě, což ovšem nijak nebránilo tomu, aby jeho jednání bylo připisováno osobě jiné, například osobě jeho pána. Jestliže právní řád otrokovi nepřiznával právní osobnost, potom nebylo možné jeho osobě přiřít práva a povinnosti, a to bez ohledu na to, zda fakticky disponoval rozumem a vůlí.

²⁶ KELSEN, H. *Pure theory of law*. Berkeley: University of California Press, 1967, s. 76.

²⁷ K tomu viz Kelsen: „If we analyze our statements about human behavior, however, we discover that we connect acts of human behavior toward each other and toward other facts not only according to the principle of causality (i.e., as cause and effect), but also according to a principle entirely different from that of causality – a principle for which science does not as yet have a generally accepted word. If we succeed in proving that such a principle exists in our thinking and is applied by the sciences that

nýbrž to, co normativisté trefně nazvali jako „přičitatelnost“.²⁸ Jen díky tomu je možné, že ten, kdo ve světě reality jednat prostě nemůže a také nejedná, protože nemá rozum a vůli, ve světě normativity právně jednat může, neboť je mu přičítán rozum a vůle jiného člověka. Z toho plyne, že faktickým předpokladem právního jednání jsou rozum a vůle, což však samo o sobě nestačí. Zároveň musejí být tento rozum a tato vůle přičítány osobě, kterou lze také chápat jako bod přičitatelnosti.²⁹

Přičitatelnost rozumu a vůle tak ukazuje důležitý teoretický poznatek: jednání konkrétního člověka vůbec nemusí korespondovat s tímto člověkem jako fyzickou osobou. Jinými slovy, schopnost jednat odlišuje člověka od zvířete, sama o sobě však tato schopnost nečiní z člověka fyzickou osobu. Proto je třeba odlišovat:

- způsobilost člověka jednat;
- způsobilost právně jednat sám za sebe (jako fyzická osoba);
- způsobilost právně „jednat“ za někoho jiného.

2.4 Co je to svéprávnost

Přičitatelnost je také důvodem, proč je třeba rozlišovat mezi osobou a člověkem a zároveň také mezi osobou, která je „svéprávná“, a osobou, která svéprávná není. Otázka svéprávnosti či nesevéprávnosti je tak ve skutečnosti otázkou, či rozum a vůle se přičítá konkrétní osobě. V platném právu ČR o tom svědčí § 31 obč. zák., podle kterého se má za to, že „každý nezletilý, který nenabyl plné svéprávnosti, je způsobilý k právním jednáním co do povahy přiměřeným rozumové a volní vyspělosti nezletilých jeho věku“. Dotyčné ustanovením potvrzuje, že to, co dělá z nesevéprávné osoby osobu alespoň částečně svéprávnou, je její rozum a vůle, pokud jsou přítomny. Pokud je není možné přičítat, protože neexistují, potom je třeba přičítat rozum a vůli „cizí“ osoby, která „vlastní“ rozum a vůli nahrazuje.

---

have as their object mutual human behavior as determined by norms (that is, by sciences that have as their object the norms which determine the behavior) then we are entitled to consider society as an order or system different from that of nature and the sciences concerned with society as different from natural sciences. Only if society is understood as a normative order of human behavior can society be conceived of as an object different from the causal order of nature; only then can social science be opposed to natural science. Only if the law is a normative order of mutual behavior can it be differentiated from nature, as a social phenomenon; only then can the science of law as a social science be differentiated from natural science.“ (KELSEN, H. *Pure theory of law*. Berkeley: University of California Press, 1967, s. 76.)

²⁸ Pojem přičitatelnosti vysvětluje např. Weyr jako vztah mezi normou a tím, „kdo se podle obsahu normy má zachovat. [...] Zmíněný vztah je představou ryze normativní. Možno jej obecně zvát přičetností neboli přičitatelností. To znamená: ve své vlastnosti povinnostního subjektu jest tento subjekt přičetný, t. j. normu lze mu „přičítati“, norma pak vzhledem k povinnostnímu subjektu jest přičitatelná. Není-li někdo „přičetným“, znamená to, že není vzhledem k té či oné normě povinnostním subjektem; není-li určitá norma „přičitatelnou“, znamená to, že určitý subjekt, který jest snad „přičetný“ vzhledem k jiné normě, nemá povinnosti vzhledem k této určité normě.“ (WEYR, F. *Teorie práva*. Brno – Praha: Orbis, 1936, s. 36.)

²⁹ K tomu srov. BERAN, K. Osoba jako bod přičitatelnosti. *Právník*. 2017, č. 6, s. 522.

Z tohoto pohledu lze také lépe pochopit, co je myšleno v § 15 obč. zák., který stanoví, že svěprávnost je „způsobilost nabývat pro sebe vlastním právním jednáním práva a zavazovat se k povinnostem“ (právně jednat). Vlastní právní jednání nemůže znamenat nic jiného než přičitatelnost vlastnímu rozumu a vůli. Proto také osoba nejčastěji nabývá svěprávnosti dosažením zletilosti (§ 30 obč. zák.). Zletilost, spočívající v dosažení 18. roku věku, je totiž obvykle okamžikem, kdy člověk dosáhne dostatečné rozumové volní vyspělosti, jež mu umožňuje samostatně jednat.³⁰ Jeho rozum a vůle jsou tedy přičítány přímo jemu jako svěprávné osobě. Tím lze také vysvětlit, proč je osoba „své-právná“.

Jestliže však v právním řádu existují osoby, které nemají vlastní rozum a vůli, je nutně těmto osobám přičítat rozum a vůli jiných lidí. Tato alternativa nastává v situacích, kdy není splněn faktický předpoklad pro vlastní právní jednání osoby, neboť její rozum a vůle se ještě nevyvinuly (děti), nebo se nikdy nevyvinuly, nebo se sice vyvinuly, ale zase se ztratily (duševně choré osoby). Institut zákonného zástupce nebo opatrovníka tak není ničím jiným než vymezením přičitatelnosti rozumu a vůle osobě, která rozum a vůli sama nemá.

K odlišení svěprávné osoby od nesvěprávné není důležité jen to, zda jsou přičítány vlastní či cizí rozum a vůle, nýbrž je podstatná zejména také otázka, proč tomu tak je. Odpověď na ni opět spočívá v kritériu zájmu. Právní jednání lze v tomto smyslu chápat jako prostředek, který umožňuje, aby člověk sledoval prostřednictvím práva zájmy. Jestliže tak nesvěprávná osoba není sama způsobilá stanovit, sledovat a ochránit své zájmy, neznamená to zároveň, že by nesvěprávná osoba žádné vlastní zájmy neměla. Právě proto, že její zájmy – i když je nesvěprávná – právní řád uznává, přiznává člověku jakožto osobě právní osobnost a zároveň mu poskytuje zákonného zástupce či opatrovníka, který má její zájmy chránit.

Z toho také plyne, že člověk může sledovat jako fyzická osoba své vlastní zájmy, zároveň však může též jako zástupce jiné osoby sledovat zájmy cizí. Není však zastoupení jako zastoupení. V případě, že jde o zastoupení smluvní, zástupce není oprávněn stanovovat, co jsou a co nejsou zájmy zastoupeného, a koná tak podle pokynů osoby, kterou zastupuje. V případě zákonného zástupce je tomu ale jinak. Vůle ani rozum zastoupeného nejsou přítomny. Titulem k zastupování proto také není plná moc, nýbrž vnitrostátní právní řád – zákon. S tím také souvisí rozdíl, na který upozornila L. Krtoušová, a sice že „svěprávný zastoupený má možnost volby, zda bude nebo nebude mít smluvního zástupce. Naopak nesvěprávný zastoupený zákonného zástupce mít musí, protože nemá-li jej, není schopen právně relevantně tvořit vůli a projevat ji navenek.“³¹

Specifické postavení zákonného zástupce spočívá v tom, že je oprávněn posoudit a stanovit, co je a co naopak není v zájmu zastoupeného – a podle toho také jeho jménem právně jednat. Míra, v jaké však může zákonný zástupce stanovovat zájmy

³⁰ K problematice svěprávnosti v souvislosti s věkem fyzické osoby srov. FRINTA, O. Pojetí svěprávnosti v návrhu nového občanského zákoníku. *Bulletin advokacie*. 2011, č. 1–2, s. 58 a násl.

³¹ NOVOTNÁ KRTOUŠOVÁ, L. Následky konfliktu zájmů člena statutárního orgánu právnické osoby jako zástupce a právnické osoby jako zastoupeného. *Právní rozhledy*. 2016, č. 17, s. 591.

zastoupeného, není v případě všech podob zákonného zastoupení stejná. Pravděpodobně nejširší možnost volné úvahy má rodič jakožto zákonný zástupce svého dítěte, který je oprávněn ze svého subjektivního pohledu posoudit, co je v nejlepším zájmu dítěte (i když to objektivně může být i jinak). Za předpokladu, že budeme statutární orgán právnické osoby považovat za jejího zákonného zástupce, bude mít člověk jednající jako orgán podstatně omezenější prostor volné úvahy stanovit, co je a co není v zájmu právnické osoby. Může být omezen přímo zákonem,³² stanovami či usnesením valné hromady. Ve všech případech zákonných zástupců však platí, že k projevu zájmu zastoupeného je vždy nezbytně nutný rozum zástupce, který svým vlastním rozumem zájem zastoupeného v rámci stanovených limitů konkretizuje. Konkretizace zájmu v individuálním případě totiž není možná jinak než rozumem zástupce, z čehož též plyne, že se zástupce vždy musí v té či oné míře podílet na stanovení zájmu zastoupeného.

Z toho také plyne logický závěr, který však není často vyslovován zcela otevřeně. Jestliže se člověku jako fyzické osobě nepřičítá jeho vlastní rozum a vůle, potom to musí znamenat, že o něm fakticky rozhodují jiní lidé. Tito lidé, tj. zákonní zástupci či opatrovníci, nad tímto člověkem fakticky vykonávají moc a rozhodují o tom, co smí a nesmí. Přestože je člověk nadále považován za fyzickou osobou s právní osobností, jeho právní postavení se z tohoto úhlu pohledu podobá osobě cizího práva (*alieni iuris*). Jakkoli je tedy nespěprávná osoba osobou, může nabývat jiná práva než ta, která jí dovolí nabýt její zákonný zástupce či opatrovník, jen v omezeném rozsahu.³³ Nespěprávná osoba je tak i v současnosti do jisté míry podřízena moci cizí osoby, přestože ji dnes už nenazýváme jako *dominica potestas*.³⁴

³² Například v britském § 172 Companies Act 2006 je zájem korporace dokonce kodifikován jako prospěch akcionářů jakožto celku, přičemž statutární orgán má zohlednit (zejména):

- a) pravděpodobné důsledky rozhodnutí v dlouhodobém hledisku,
- b) zájmy zaměstnanců obchodní společnosti,
- c) potřebu pěstovat obchodní vztahy obchodní společnosti s jejími dodavateli, zákazníky a dalšími,
- d) dopad činnosti obchodní společnosti na komunitu a životní prostředí,
- e) potřebnost udržovat reputaci obchodní společnosti pro vysoké standardy obchodního chování,
- f) potřebu jednat spravedlivě ve vztahu k akcionářům obchodní společnosti.

³³ Pokud jde o nezletilého, který nenabyl plné svéprávnosti, je jeho způsobilost k právním jednáním omezena § 30 obč. zák. na právní jednání, které je svoji povahou přiměřené rozumové a volní vyspělosti nezletilých jeho věku. Pokud však jde o člověka, jehož svéprávnost byla omezena rozhodnutím soudu, nemůže být tento člověk podle § 64 obč. zák. zbaven práva samostatně právně jednat v běžných záležitostech každodenního života.

³⁴ Panská moc byla zřejmě primárním projevem vlastnictví – byla všeobecnou, neomezenou mocí nad věcí. Pokud moc nad věcí nebyla všeobecná, pak pro ochranu ostatních zájmů musela být moc nad věcí omezena, kupříkladu jako u věcných práv k věci cizí principem jejich výkonu *civiliter modo*. Viz kupříkladu ŠEJDL, J. Několik odrazů „umění dobrého a spravedlivého“ na nauku služebnosti. In: *Umenie a právo. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava: Slovak Academic Press, 2016, s. 193 a 194.

2.5 Shrnutí

Osoba v právu představuje konstrukci, jejímž účelem je vytvořit nositele subjektivních práv a povinností. Každá osoba v právu tak musí disponovat právní osobností, tj. potenciální způsobilostí k nabytí práv. To ale vůbec nevysvětluje, proč může být právní osobnost člověku jednou přiznána a jindy zase odeprána. Tento důvod souvisí se zájmy. Přiznání právní osobnosti člověku znamená, že právní řád uznává jeho zájmy jakožto osoby a umožňuje mu, aby tyto zájmy svobodně sledoval. Proto je také opakem osoby otrok, který sám žádné své zájmy sledovat nesměl a naopak musel sledovat pouze ty zájmy, které mu zvnějšku stanovil jeho pán. Právní osobnost lze v tomto smyslu chápat jako personifikovanou jednotu zájmů. Přiznání právní osobnosti je tak statusovou otázkou, která není závislá na rozumu a vůli člověka, jemuž je určitý status přiznán nebo naopak odeprán. Odlišný status lidí byl také důvodem, proč je třeba rozlišovat mezi člověkem a osobou. Avšak i v současnosti, kdy je každému člověku přiznán stejný status fyzické osoby, dává rozlišení mezi člověkem a osobou svůj smysl. Důvodem je přiznání statusu osoby i entitám od člověka odlišným, i když jsou od něj v tom či onom smyslu odvozeny. Těmito entitami jsou právě právní osoby.

Právní osobnost však sama o sobě k nabytí práva nestačí. K tomu, aby osoba mohla skutečně subjektivní právo nabýt, je nezbytně nutný právní titul – právní jednání. Každá osoba v právu tak musí disponovat nejen právní osobností, nýbrž i způsobilostí právně jednat. Odpověď na otázku, kdo může právně jednat, úzce souvisí s odpovědí na otázku, kdo může vlastně vůbec jednat – a tedy co vlastně jednání vůbec je. Jednání lze vymezit jako účelově zaměřené chování. Cílem každého jednání je přitom uspokojení zájmu, i kdyby tímto zájmem mělo být například nicnedělání. Účelem právního jednání je vznik subjektivního práva. Subjektivní právo však není ničím jiným než prostředkem k uspokojení zájmu. Společným znakem jak jednání v obecném slova smyslu, tak právního jednání je uspokojení zájmu. Aby mohl kdokoli posoudit, zdali je dosažení cíle (tj. např. vznik subjektivního práva) v jeho zájmu, a zároveň, aby o dosažení takového zájmu skutečně usiloval, musí disponovat rozumem a vůlí.

V případě jednání, jehož cílem je vznik subjektivního práva, musí navíc jednájící vzít v úvahu i to, zdali je vůbec vznik určitého subjektivního práva možný s ohledem na objektivní právo. Objektivní právo lze totiž chápat nejen jako soubor právních norem, nýbrž jako řád, který prostřednictvím právních norem určité zájmy přikazuje, zakazuje anebo dovoluje, tj. ponechává na rozhodnutí těch, kteří ony zájmy chtějí, mohou, ale nemusejí sledovat. K odpovědi na otázku, zdali dosažení určitého zájmu jednájící skutečně chce a zároveň zdali je dosažení takového zájmu v podobě subjektivního práva právem dovoleno, je nutný rozum. K jeho sledování je nutná vůle.

Z toho plyne závěr, že předpokladem každého, tedy i právního jednání je rozum a vůle jednájícího. Rozumem a vůlí ve výše uvedeném smyslu však disponuje pouze člověk. Bylo by tak možné usuzovat, že právně jednat může pouze člověk vybavený rozumem a vůlí. Nejen právní dějiny, nýbrž i platné právo podává důkaz o tom, že

tomu tak nebylo a není. Otrok byl nepochybně člověkem, který disponoval rozumem a vůlí, zároveň však stejně nepochybně byl člověkem, který nebyl sám pro sebe způsobilý nabývat práva, a být tak jejich subjektem. Naopak člověk, jehož rozum se ještě nevyvinul (nebo se sice vyvinul, ale zase se ztratil), práva nabývat může prostřednictvím svých zástupců či opatrovníků. A tím se již dostáváme k druhému rozdílu mezi jednáním a právním jednáním. Jednat může pouze člověk vybavený rozumem a vůlí, „právně“ jednat však může pouze osoba, nikoli člověk.

Osobami v právu jsou však i lidé, kteří rozumem a vůlí nedisponují. Jak je však možné, že předpokladem právního jednání jsou rozum a vůle jednajícího, zároveň však osobou v právu může být i člověk, který rozumem a vůlí nedisponuje? Řešení tohoto rozporu spočívá v tzv. přičitatelnosti. Každý člověk, který disponuje rozumem a vůlí (byť by byl otrokem), může jednat, tj. sledovat své zájmy. Člověk, který je navíc svéprávnou osobou, může též právně jednat sám za sebe a pomocí práva dosahovat uspokojení svých zájmů. V takovém případě mluvíme o vlastním právním jednání. Tentýž člověk však může sledovat i cizí zájmy od něj odlišných osob. Jeho rozum a vůle tak nejsou přičítány jemu samému, ale jiné osobě a v takovém případě mluvíme o cizím právním jednání. Rozum a vůle člověka tak mohou být přičítány jemu samotnému jakožto svéprávné fyzické anebo i jiné (fyzické) osobě. Člověk, kterému nejsou přičítány vlastní rozum a vůle, nýbrž jsou mu přičítány cizí rozum a vůle, je považován za nesvéprávnou osobu, na rozdíl od člověka, kterému jsou přičítány jeho vlastní rozum a vůle, a je proto považován za osobu svéprávnou.

K pochopení právního jednání osoby není důležité jen to, zda osoba disponuje, či nedisponuje vlastním rozumem a vůlí, nýbrž i otázka, proč tomu tak je. Odpověď na tuto otázku opět spočívá v kritériu zájmu. Osoba, která nemá vlastní rozum a vůli, není způsobilá stanovit, sledovat a ochránit své vlastní zájmy, a proto také není považována za svéprávnou. Právě z těchto důvodů její zájmy stanovují osoby od ní odlišné, které se nazývají zástupci, opatrovníci, orgány apod. Tyto osoby se jakožto zástupci mohou v různé míře podílet na stanovení zájmu/zájmů zastoupené osoby. Instruktivní z tohoto hlediska může být rozlišení mezi smluvním a zákonným zastoupením. V případě smluvního zastoupení totiž zástupce nestanovuje, co je zájmem zastoupeného, nýbrž na základě plné moci koná podle jeho pokynů. Právě v tom se odlišuje od zákonného zástupce, který sám stanovuje, co je v zájmu zastoupeného, a zároveň tyto zájmy svojí vůlí za zastoupeného sleduje. Míra, jakou se zákonný zástupce podílí na stanovení zájmu zastoupeného, může být různá. Zřejmě největší rozsah volné úvahy má rodič jakožto zákonný zástupce svého dítěte. Naopak relativně omezenou pozici má statutární orgán, který je při stanovení zájmu zastoupeného omezen stanovami, zákonem apod. Nesvéprávná osoba je tak i v současnosti vlastně podřízena moci cizí osoby, i když ji dnes už nenazýváme jako *dominica potestas*.